

Analiza frazema u romanu *Na Drini ćuprija* Ive Andrića i njihovih prevodnih ekvivalenata u italijanskom jeziku: kulturološki i lingvistički aspekti

Nerma Kerla¹², Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Odsjek za romanistiku, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Sažetak: Ovaj rad se bavi analizom frazema u romanu *Na Drini ćuprija* Ive Andrića i njihovih ekvivalenata u dva italijanska prevoda (*Il ponte sulla Drina*) koja potpisuju Bruno Meriggi 1960. godine i Dunja Badnjević 2001. godine. Frazemi, kao stabilne jezičke konstrukcije sa specifičnim značenjem, čine neizostavan dio komunikacije i igraju ključnu ulogu u razumijevanju kulture i historije jezika svakog naroda. Inherentno su povezani sa specifičnostima društva u kojem nastaju. Budući da predstavljaju autentičan prikaz mentaliteta, emocija i životnog stila određenog društva, prevođenje frazema ne rezultira uvijek adekvatnim prenošenjem njihovog značenja i konotativnih vrijednosti. Analizirajući Andrićev tekst, cilj ovog rada je identifikovati frazeme i njihovu funkciju u izražavanju kompleksne kulturološke i jezičke slike koja prožima roman, te ih uporediti sa italijanskim ekvivalentima, istražujući sličnosti i razlike između jezika koji baštine drugačiju tradiciju i običaje. Istraživanjem se nastoji utvrditi u kojoj su mjeri prevodioci prilagodili tekst specifičnostima ciljnog jezika i kulture, uz istovremeno očuvanje autentičnosti i kvaliteta izvornog teksta.

Ključne riječi: prevođenje, frazemi, ekvivalencija, bosanski jezik, italijanski jezik

1. Uvod

Analiza frazeoloških izraza u romanu *Na Drini ćuprija*, jednom od ključnih djela nobelovca Ive Andrića, te njihovih ekvivalenata u italijanskom jeziku, predstavlja osnovni predmet ovog rada. Andrićevo djelo, koje je od izuzetnog značaja u literarnom kanonu bivše Jugoslavije, odlikuje se bogatstvom frazeoloških izraza, odražavajući specifičnosti jezika, kulture i tradicije Balkana. Ovi frazemi igraju ključnu ulogu u oblikovanju stila i karakterizacije prostora i likova, čineći roman kompleksnim za prevođenje, ali i bogatim poljem za istraživanje u kontekstu teorije prevođenja. Roman je doživio dva prevoda na italijanski jezik – prvi prevod, koji potpisuje ugledni italijanski slavista Bruno Meriggi pod naslovom *Il ponte sulla Drina*, objavljen je 1960. godine, dok je drugi rezultat rada Dunje Badnjević, jedne od najistaknutijih prevoditeljica jugoslovenske književnosti na italijanski jezik, i izdat je 2001. godine. Vremenski razmak od četiri decenije između ovih prevoda pruža dragocjenu osnovu za istraživanje evolucije prevodilačkih pristupa, omogućavajući uporednu analizu strategija i postupaka primijenjenih u različitim historijskim i kulturnim kontekstima, kao i razmatranje lingvističkih, kulturnih i stilskih aspekata koji su utjecali na oblikovanje prevodilačkih rješenja.

¹² ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8822-2303>, email: nerma.dk@gmail.com.

2. Andrić u Italiji

Vaglio tvrdi da je Ivo Andrić “među svim piscima južnoslavenskih književnosti svih epoha i stilističkih pravaca najpoznatiji, najprepoznatljiviji i najcjenjeniji izvan geografskih granica koje mu najdirektnije pripadaju” (Vaglio 2023, 173), pri čemu prevodi igraju ključnu ulogu u prijemu njegovih djela, kako u Italiji, tako i na međunarodnom nivou. Interesovanje za Andrićeva djela u Italiji¹³ odražava se kroz širok spektar studija, naučnih članaka i brojnih izdanja njegovih romana i pripovijedaka (Moderc i Kukić 2018), a ovo zanimanje bilo je obostrano. Naime, iako je pisac često isticao utjecaj poljskih autora i francuskih moralista na svoju književnu formaciju, njegovo duboko poštovanje i odnos prema Italiji i njenoj kulturi nadmašuje povezanost s bilo kojom drugom tradicijom. To je ostavilo značajan pečat na Andrićev literarni izraz (Scotti 1987).

Pitanje prevodivosti Andrićevog opusa predstavlja poseban izazov. Kako Wonisch ističe, “svaki prevodilac Andrićevih tekstova nalazi [se] u procesu vaganja, odmjeravanja i procjenjivanja što se i na koji način može i mora prenijeti iz jednog jezika, pa čak iz čitavog socio-kulturološkog koncepta u drugi” (Wonisch 2013, 948). Ovaj prevodilački izazov posebno je izražen u interpretaciji Andrićevih frazema i njihovih kulturno specifičnih konotacija, kao i u prenošenju orijentalizama, izraza vezanih za lokalne pojmove i običaje, a istovremeno i u očuvanju ritmičnosti i melodičnosti njegove proze. Tokom devedesetih godina, pod utjecajem tadašnjih političkih i historijskih okolnosti, interesovanje za Andrića u Italiji često je bilo više usmjereno na kontekst savremenih događanja, umjesto na književnu i estetsku vrijednost njegovih djela. Međutim, posljednjih decenija primjetan je porast broja prevoda Andrićevih djela, s posebnim fokusom na kraća književna ostvarenja pisca. Osim najznačajnijih romana, italijanski prevodioci su se sve češće bavili i njegovim manje poznatim pripovijetkama, uključujući i one koje su slabo prepoznate čak i među izvornim čitaocima koji nisu stručnjaci za Andrićev opus (Vaglio 2023)¹⁴.

3. Ekvivalencija u teoriji prevođenja

Jedno od najzahtjevnijih i najsloženijih područja kontrastivne lingvistike predstavlja prevođenje frazeoloških izraza u klasičnim književnim djelima u kojima “frazeološka dimenzija i najbolje dolazi do izražaja i ima najveći značaj” (Lazarević 2009, 302). Prevođenje se ne može svesti na jednostavan proces prebacivanja jezičkih znakova iz jednog jezika u drugi. Naprotiv, prevodilački proces podrazumijeva očuvanje izražajne slojevitosti i stilske autentičnosti izvornog teksta, uz istovremeno prilagođavanje duhu ciljnog jezika, pri čemu je postizanje ekvivalencije ključni cilj kvalitetnog prevoda. Ovaj cilj zahtijeva ne samo temeljito poznavanje izvornog i ciljnog jezika, već i duboko razumijevanje i

¹³ Bradaš identifikuje četiri faze u italijanskoj recepciji Andrićevog stvaralaštva (*l'Andrić periferico*, *l'Andrić epico*, *l'Andrić profetico*, *l'Andrić "minore"*) (Bradaš 2022, 308–311). Kao dominantnu izdvaja drugu fazu, koja obuhvata period prevođenja njegovih historijskih romana *Na Drini ćuprija* i *Travnička hronika*, kao i kratkog romana *Prokleta avlija*. Autorica ističe da recepcija Andrićevih djela u Italiji nije bila isključivo uslovljena Nobelovom nagradom jer su prevodi njegovih najznačajnijih romana objavljeni ili bili u pripremi kod renomiranih italijanskih izdavača još prije dodjele ove prestižne nagrade. O važnosti Andrićeve recepcije u Italiji svjedoči i činjenica da su njegove knjige recenzirali ugledni predstavnici italijanske kulturne scene. Dalje naglašava da tematski pravac posvećen romanima i pripovijetkama koje tematiziraju BiH pod osmanskim i austrougarskom vlašću nikada nije izgubio na relevantnosti, čime je postao ključan za razumijevanje Andrićevog opusa i u kasnijim fazama njegove recepcije.

¹⁴ Autor u svom članku izdvaja opsežnu bibliografiju Andrićevih djela prevedenih na italijanski jezik, kao i studije o Andriću u Italiji, obuhvatajući period od 1990. do 2022. godine (Vaglio 2023, 181–185).

prožimanje dvaju različitih kultura¹⁵, kako bi se osiguralo prenošenje značenja bez narušavanja semantičke i estetske vrijednosti izvornog teksta. Stoga, prevodilac nije tek posrednik između dva jezika; on je “*dekonstruktor* i *rekonstruktor* svih autorovih sadržaja i poruka, koji u većem kontekstu prelaze granice riječi” (Wonisch 2013, 948). Prije svega, prevodilac mora shvatiti suštinu autorove poruke i umjetničke namjere, a potom pronaći odgovarajuće ekvivalente koji će u ciljnom jeziku najvjernije prenijeti tu poruku, zadržavajući bogatstvo i dinamiku izvornog izraza.

Teoriji prevođenja sredinom XX stoljeća primarno se pristupalo s lingvističkog aspekta, a koncept ekvivalencije prošao je kroz značajnu transformaciju zahvaljujući Eugeneu A. Nidi, američkom lingvisti i prevodiocu, koji je uveo razliku između formalne i dinamičke ekvivalentnosti. Prema Nidi (1964), formalna ekvivalentnost usmjerena je na doslovno očuvanje forme i sadržaja izvornog teksta, nastojeći zadržati strukturalne i jezičke karakteristike izvorne poruke. Ovaj pristup, iako precizan, često zahtijeva dodatna objašnjenja kako bi se postiglo razumijevanje teksta u ciljnom jeziku. Suprotno tome, dinamička ekvivalentnost nastoji proizvesti prirodan izraz koji je u suštini blizak izvornoj poruci, ali je prilagođen kulturološkim i jezičkim normama ciljnog jezika. Nida naglašava važnost kulturnog konteksta u prevođenju, ističući da značenje proizlazi upravo iz konteksta, zbog čega prevodilac mora uzeti u obzir različite interpretacije publike, što omogućava veću fleksibilnost u prevodu.

Teorija skoposa, koju su razvili njemački lingvisti Katharina Reiss i Hans Vermeer (2014), dodatno proširuje koncept ekvivalencije u prevođenju, pomjerajući fokus sa strukturalnih odnosa između jezika na funkcionalni aspekt ciljnog teksta. U skladu s ovom teorijom, svrha prevođenja (*skopos*) određuje strategije i postupke koje prevodilac primjenjuje, pri čemu se prevod ne posmatra kao puka reprodukcija izvornog teksta, već kao dinamičan proces prilagođavanja u skladu s potrebama ciljne publike. Ovakav pristup značajno odstupa od tradicionalnih lingvističkih teorija usmjerenih na formalnu ekvivalenciju, omogućavajući veću fleksibilnost u odabiru jezičkih i stilskih rješenja. Umjesto doslovnog prevođenja jezičkih jedinica, funkcionalistička teorija stavlja u prvi plan komunikacijsku efikasnost i prilagođenost prevoda, pri čemu se informativna, ekspresivna i apelativna funkcija izvornika prenose putem odgovarajućih ekvivalenata u ciljnom jeziku. Primjena teorija skoposa na prevođenje frazeoloških jedinica omogućava prevodiocima da, u skladu s ciljnim kontekstom i publikom, odaberu strategije koje osiguravaju očuvanje funkcionalne vrijednosti frazema u ciljnom jeziku, čak i kada je potrebno odstupiti od formalnih obilježja izvornika.

4. Frazeologija kao lingvistička disciplina: teorijske osnove, metodološki pristupi i izazovi prevođenja

Frazeologija, kao relativno mlada, ali samostalna lingvistička disciplina¹⁶, zauzima ključnu ulogu u lingvističkim istraživanjima, kako unutar jednog jezika, tako i u komparativnim međujezičkim studijama.

¹⁵ Osim jezičkog i kulturnog transfera, koji su ključni aspekti prevođenja, neophodno je uzeti u obzir i temporalnu dimenziju ovog procesa, jer prevodilac interpretira tekst u kontekstu vremena u kojem se vrši prevod, što zahtijeva dublje razumijevanje promjena u jezičkim normama, društvenim okolnostima i kulturnim vrijednostima.

¹⁶ Frazeologija se počinje razvijati u drugoj polovini XX stoljeća na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza s ključnim doprinosima Viktora Vinogradova i Charlesa Ballyja.

U djelu *Frazeografija u bosnistici XXI stoljeća* (2020), Hodžić-Čavkić analizira razvoj frazeografije bosanskog jezika od 2000. godine, s posebnim osvrtom na frazeološke rječnike i studije objavljene nakon Tanovićeve *Frazeologije bosanskog jezika* (2000). Autorica ističe značajan porast interesa za frazeološki fond bosanskog jezika te razmatra metodološke pristupe i specifičnosti novijih frazeografskih djela.

Frazeologija jednog jezika obuhvata izraze čvrsto utemeljene strukture, nastale kroz različite lingvističke procese i izvore¹⁷, koji su se tokom vremena ustalili kao sastavni dio njegovog leksika. Ovi izrazi imaju specifičnu funkciju u jeziku jer nisu samo sredstva komunikacije već i nosioci dubljih kulturnih, historijskih i socijalnih značenja. Naime, frazeološke jedinice često odražavaju specifičan način mišljenja i percepcije svijeta, oblikovan historijskim, kulturnim i društvenim kontekstom u kojem su nastale. One ukazuju na odnos govorne zajednice prema stvarnosti, kao i na njene historijske tragove, vjerovanja, običaje i vrijednosti. Pored toga, frazeologija pruža uvid u povezanost jezika sa okolnim svijetom, jer izrazi koji su postali frazeološke jedinice često odražavaju aspekte svakodnevnog života, prirode, tradicije ili specifičnih društvenih fenomena. Iako na prvi pogled mogu djelovati kao stilističke varijante ili ukrasi jezika, frazeološke jedinice su zapravo duboko ukorijenjene u mentalitet i kolektivnu svijest određene jezičke zajednice. Frazeologija, dakle, ne samo da olakšava i obogaćuje komunikaciju, već predstavlja i važan pokazatelj identiteta, historije i kulturne baštine naroda koji tim jezikom govori.

Različita teorijska polazišta o strukturi frazema (kao osnovnoj jedinici frazeološkog jezičkog sistema) dovode do nesuglasica u njegovom definisanju. Prema nekim lingvistima, minimalna jezička jedinica frazeologije jeste fonetska riječ, odnosno “sveza pomoćne i punoznačne riječi” (Menac 1994, 162). Nasuprot tome, Matešić (1982) smatra da frazem čini spoj najmanje dviju autosemantičkih riječi, što je ujedno i najčešći oblik u kojem se frazemi javljaju. Tanović definiše frazeme kao “višeleksemni spojevi koji se po nizu karakteristika razlikuju od slobodnih skupova riječi i sintagmi” (Tanović 2000, 11) te ističe njihovu općeprihvaćenost i nepromjenjivost. Neki autori (Šiljak-Jesenković 2020) proširuju koncept frazema na kombinaciju riječi koje imaju karakteristike rečenice, uključujući i proste i složene rečenice, i zastupaju stav da frazeološku građu čine i izreke, krilatice te komunikativne formule. Skok (2022) navodi da se u novijim lingvističkim istraživanjima i kolokacije sve češće tretiraju kao dio frazeologije, zajedno s frazemima i paremijama, dok Ćoralić i Šehić frazeme definišu kroz tri različita jezička nivoa: morfološki, sintaktički i semantički. One objašnjavaju da “morfološkom razinom frazema [smatraju] one spojeve koji se sastoje od najmanje dvije riječi, sintaktičkom razinom one spojeve koji su stabilni, a semantičkom razinom one koji su idiomatični” (Ćoralić i Šehić 2013, 981). Autorice time naglašavaju da se frazemi mogu analizirati iz perspektive njihove strukture, stabilnosti u jeziku i specifičnosti značenja.

Iako među autorima ne postoji potpuna usaglašenost ni u pogledu karakteristika frazema, većina lingvista ipak dijeli zajedničko mišljenje o nekim osnovnim obilježjima frazema. Prije svega, frazemi su podložni **desemantizaciji, što znači da njihovo** značenje nije rezultat zbirnog značenja pojedinačnih komponenata, već svaki frazem funkcioniše kao nedjeljiva cjelina sa sopstvenim, specifičnim značenjem. Također, odlikuju se **semantičko-sintaksičkom stabilnošću, jer se** upotrebljavaju u unaprijed definisanom obliku s postojanom strukturom, u kojoj leksički elementi i njihov redoslijed unutar frazema nisu podložni promjenama ili zamjeni. Osim toga, frazemi su **metaforični i slikoviti, što implicira da njihovo** značenje nije doslovno, već figurativno i preneseno, čime se omogućava stvaranje mentalnih slika kod slušaoca ili čitaoca prilikom njihove upotrebe.

Zbog svoje jedinstvene strukture, izrazite stilske obilježenosti i bogate izražajnosti, frazemi prenose složenije poruke u odnosu na obične riječi. Ova kompleksnost otežava postizanje potpune

¹⁷ Menac razvrstava frazeme prema njihovom porijeklu u nekoliko kategorija, uključujući nacionalne frazeme, posuđene frazeme, frazeme preuzete iz narodne književnosti, kao i one nastale u okviru različitih disciplina i područja ljudske djelatnosti, muzike, pozorišta, sporta, pomorstva i različitih žargona (Menac 2007, 16–17).

ekvivalentnosti prilikom njihovog prevođenja, kako na sintaksičkom, tako i na semantičkom i funkcionalno-stilističkom nivou. Prevodilac je stoga često primoran koristiti alternativne strategije, što neizbježno dovodi do gubitaka u prevodu jer je nemoguće istovremeno očuvati i izražajnost i preciznost značenja. Upravo zbog ovih izazova, u stručnim istraživanjima frazemi se često označavaju kao neprevodivi, što se smatra jednom od njihovih najvažnijih karakteristika koje ih razlikuju od sintagmi i slobodnih skupova riječi. Tanović ističe da, iako prevod često uključuje određene gubitke, to ne znači da su frazeološki izrazi u potpunosti neprevodivi s jednog jezika na drugi (Tanović 2000, 80). Primarni cilj prevodilačkog procesa jeste prenijeti sadržaj i suštinski smisao izraza. Autor precizira da je osnovni zahtjev za adekvatan prevod frazema postizanje ekvivalentnosti na tri ključna nivoa: na nivou globalne semantičke strukture, koja obuhvata opće značenje izraza; na nivou asocijativno-konotativnog potencijala, čime se osigurava očuvanje dodatnih značenjskih nijansi i emocionalnih tonova; na nivou stilske pripadnosti frazema u izvornom i ciljnom jeziku, kako bi se očuvala njihova kontekstualna funkcionalnost i stilistička konzistentnost.

Suprotstavljene teorijske perspektive ukazuju na kompleksnost definisanja frazeoloških izraza. U okviru ovog istraživanja, frazemi su posmatrani kao opšteprihvaćeni, nepromjenjivi spojevi koji se sastoje od najmanje dvije autosemantičke riječi, čime se osigurava konzistentnost u analizi.

5. Analiza frazema u romanu *Na Drini ćuprija* Ive Andrića i njihovih prevodnih ekvivalenata u italijanskom jeziku

U procesu analize frazema iz Andrićevog romana *Na Drini ćuprija* i njihovih prevodnih ekvivalenata u italijanskom jeziku, korišteni su relevantni jednojezični, dvojezični i frazeološki rječnici kako bi se provjerila registrovanost i značenje frazema iz korpusa.

Ukupno je analiziran 81 različit frazem, pri čemu je uočeno da je Andrić u svom djelu koristio mnogo više frazema koji nisu samo jezičke jedinice, već često sadrže kulturne i historijske aspekte koji im daju dublje značenje. Cilj ove analize je utvrditi način na koji su ti frazemi prevedeni na italijanski jezik, s posebnim akcentom na metode koje su dva prevodioca primijenila kako bi što vjernije prenijela semantičke i stilističke osobine izvornog teksta.

6. Potpuno ekvivalentan prevod frazema

Prilikom analize frazeoloških jedinica u dva ili više jezika, naglasak se najčešće stavlja na njihove razlike; ipak, bitno je istražiti i leksičke i značenjske podudarnosti koje ukazuju na postojanje potpune ekvivalencije. Termin *potpuna i prirodna ekvivalentnost* (Tanović 2000) u literaturi se ponekad naziva i *leksemska podudarnost i podudarnost frazemske pozadinske slike* (Turk i Opašić 2008) ili se kvalifikuje kao *quasi potpuni ili apsolutni ekvivalenti* (Vidović Bolt 2019; v. fusnotu 8). Takvi frazemi odlikuju se leksičkom i strukturnom podudarnošću, identičnim značenjem i slikom te pripadaju istom stilskom registru (*ibid.*).

U nastavku su predstavljeni neki od frazema koji su, prilikom analize korpusa, identifikovani kao potpuno ekvivalentni u oba italijanska prevoda, pri čemu su zadržali istu leksičku, strukturnu i semantičku vrijednost kao frazemi iz izvornog teksta¹⁸. Nisu pojedinačno razmatrani niti podvrgnuti

¹⁸ Pri utvrđivanju potpune ekvivalencije nisu uzimane u obzir manje morfološke varijacije, poput promjena u gramatičkom rodu i broju, različit glagolski aspekt, kao ni varijacije u pogledu upotrijebljenih glagola, pod uslovom da je semantička slika

detaljnoj analizi u smislu semantičkih obilježja ili kulturnih konotacija, ali su izvorni frazem i navedeni u kontekstima u kojima se javljaju radi jasnijeg uvida u njihovu funkcionalnu i stilsku upotrebu.

(1) u četiri oka priznaju da im je priselo¹⁹ i na nos udarilo²⁰ i gospodstvo i ponos (IA²¹, 24)

→ *si trovavano a quattr'occhi, ammettevano che tutto era andato loro di traverso ed era rimasto sullo stomaco* (BM, 37) → *parlavano a quattr'occhi, ammettevano di essere stufi e di averne abbastanza* (DB, 597)

(2) izgubiti ne samo hlebac i položaj nego i glavu (IA, 31)

→ *avrebbe perduto la testa* (BM, 47) → *avrebbe perso la testa* (DB, 606)

(3) u vašim je rukama sve, radite šta znate (IA, 37)

→ *tutto è nelle vostre mani* (BM, 56) → *è tutto nelle vostre mani* (DB, 614)

(4) kako ga je ovaj Plevljak uzeo na dušu (IA, 53)

→ *ce l'aveva sulla coscienza* (BM, 80) → *lo aveva sulla coscienza* (DB, 635)

(5) srasla sa njom kao nokat i meso (IA, 78)

→ *come l'unghia con la carne* (BM, 116) → *come un'unghia alla carne* (DB, 668)

(6) bacio je među prvima oko na Fatimu (IA, 104)

→ *posar gli occhi su* (BM, 154) → *posare gli occhi su* (DB, 702)

(7) proćuo se i ponavljao od usta do usta (IA, 104)

→ *di bocca in bocca* (BM, 154) → *di bocca in bocca* (DB, 703)

(8) kome vaše dobro leži na srcu (IA, 121)

→ *sta a cuore* (BM, 178) → *sta a cuore* (DB, 725)

(9) u razgovorima ispirao usta Fatinim budućim poniženjem (IA, 105)

ostala nepromijenjena. Naime, zamjena glagola unutar frazema, poput bosanskog *uzeti* i italijanskog *avere* (*imati*) u frazemu *uzeti što na svoju dušu* – *avere sulla coscienza*, nije smatrana značajnom ako se frazemska cjelina i dalje prepoznaje kao identična u značenju i funkciji, tim više što su ovi frazemi, u datim oblicima, već klasifikovani kao potpuni ekvivalenti u relevantnim općim i frazeološkim rječnicima bosanskog i italijanskog jezika.

¹⁹ U procesu prevođenja Andrićevog teksta, značajan broj frazema prenesen je u ciljni jezik nefrazeološkim sredstvima, što je rezultiralo gubitkom stilskih, ekspresivnih i semantičkih komponenti. Svjesni gubitaka, prevodioci su nastojali nadomjestiti te "praznine" uvodeći frazeološke izraze na drugim mjestima u romanu. Primjer takve strategije predstavlja glagol *prisjesti*, koji u oba italijanska prevoda dobija precizne i funkcionalno ekvivalentne zamjene: u verziji Brune Meriggija preveden je frazedom *andare di traverso*, čije je primarno značenje upravo *prisjesti*, dok je u prevodu Dunje Badnjević prenesen frazedom *essere stufi*, u značenju *biti sit* (*čega*). Time se na različitim mjestima u tekstu ostvaruje djelimična kompenzacija frazeološkog gubitka, a istovremeno se postiže veća prirodost i spontanost izraza u ciljnom jeziku.

²⁰ U istom primjeru uočavamo još jedan frazem – *udariti na nos*, koji se u bosanskom jeziku koristi za izražavanje negativnih posljedica koje uzrokuju loše stanje ili nelagodu. Budući da ovaj frazem u istom obliku ne postoji u italijanskom jeziku, Meriggi se odlučio za frazeološki izraz *rimanere sullo stomaco* (dosl. *ostati na želucu*) koji se u italijanskom jeziku koristi za izražavanje nelagode, težine ili neprijatnosti uzrokovane nekom situacijom koju je teško "probaviti" ili prihvatiti, bilo zbog emocionalnog stresa ili neprijatnog iskustva. Oba izraza počivaju na somatskim metaforama, ali različita konvencionalna konceptualizacija – *nos* u bosanskom i *želudac* u italijanskom jeziku – dovodi do razlike u slikovitosti, dok se temeljni semantički sadržaj nelagode zadržava. Težeći funkcionalnoj a ne formalnoj ekvivalenciji, prevodilac je pronašao odgovarajući frazem u ciljnom jeziku koji izražava isti koncept, ali kroz drugačiju metaforu ("iz nosa u želudac") i tako očuvao frazeološku stilizaciju, što je jedan od ključnih aspekata u prevođenju frazeoloških izraza.

Badnjević je u svom prevodu parafrazirala frazeološki izraz *udariti na nos* i pribjegla verbalnoj sintagmi *averne abbastanza* (dosl. *imati (ne)čega dovoljno*), koja se u italijanskom jeziku upotrebljava za izražavanja umora ili prezasićenosti nečim. Odgovara bosanskom frazemu *biti navrh glave*. Dakle, umjesto izvorne somatske slike, prevoditeljica je odabrala frekventan i lako prepoznatljiv izraz u ciljnoj kulturi koji prenosi slično izvorno značenje, što doprinosi fluentnosti prevoda.

²¹ U radu se koristi oznaka IA za izvorni tekst Ive Andrića, BM za prevod koji je uradio Bruno Meriggi, a oznaka DB za prevod Dunje Badnjević.

- *si sciacquò la bocca* (BM, 156) → *si sciacquava la bocca* (DB, 704)
(10) *samo badava hleb jedete* (IA, 25)
→ *mangiare il pane a ufo* (BM, 38) → *mangiare pane a ufo* (DB, 598)
(11) *da se živ ne čuje, ako želi da ga i gore zlo ne snađe* (IA, 55)
→ *non farsi più vivo* (BM, 82) → *senza farsi più vivo* (DB, 637)
(12) *pustili su koren, primili se i rodili* (IA, 93)
→ *misero radici* (BM, 138) → *avevano ormai messo radici* (DB, 688)

Navedeni primjeri svjedoče o postojanju stabilnih i univerzalnih frazeoloških struktura koje omogućavaju očuvanje istovjetnog značenja, leksičke kompozicije i stilske vrijednosti u različitim jezicima, a budući da su povezani s općim svakodnevnim situacijama ili prirodnim pojavama, ne sadrže duboke kulturne konotacije koje bi mogle otežati proces prevođenja. Upravo zbog te univerzalnosti, ovi frazemi ne predstavljaju posebnu stilsku obojenost Andrićevog diskursa, ali su ipak relevantni za ciljeve ovog rada jer pokazuju da u određenim segmentima frazeologija oba jezika raspolaže izrazito podudarnim i idiomatski stabilnim obrascima.

Ukupan broj ovako ekvivalentnih frazema nije zanemariv – u Meriggijevom prevodu zabilježene su 22 frazeološke jedinice koje u potpunosti odgovaraju izvornim izrazima, dok ih je u prevodu koji je uradila Badnjević evidentirano 19.

Ova visoka stopa podudarnosti ukazuje na činjenicu da određeni frazemi, posebno oni somatski (kao što su *izgubiti glavu, u četiri oka, biti u čijim rukama*), posjeduju snažnu idiomatsku postojanost, što omogućava njihovu direktnu transpoziciju iz jednog jezika u drugi, bez značajnijih leksičkih ili strukturnih prilagođavanja. Dok se univerzalnost somatskih frazema može objasniti temeljnim iskustvom ljudskog tijela i njegovih funkcija, a podudarnost drugih izdvojenih frazema (kao što su *jesti hljeb badava, pustiti korijene*) prisustvom sličnih kulturnih i kognitivnih obrazaca u bosanskom i italijanskom jeziku, činjenica da se oni javljaju kao potpuno ekvivalentni u prevodima potvrđuje postojanje ustaljenih frazeoloških obrazaca koje prevodioci mogu prepoznati i reproducirati bez značajnijih odstupanja od izvornog teksta.

U kontekstu romana, ovi frazemi doprinose stvaranju komunikativno prirodne naracije i predstavljaju dio svakodnevnog izraznog repertoara likova, što osnažuje Andrićevu realistično modeliranu jezičku sliku vremena i prostora.

7. Nepotpuni ili relativno ekvivalentni frazemi

Nepotpuni ili relativno ekvivalentni frazemi predstavljaju kategoriju frazeoloških jedinica koje u prevodnom procesu ne ostvaruju potpunu podudarnost s izvornim frazemima, ali zadržavaju određeni stepen ekvivalentnosti. Riječ je o frazemima koji su “međusobno podudarni na planu slike i značenja, ali u manjoj ili većoj mjeri različiti na leksičkoj i strukturnoj razini te drukčiji po stilskoj obilježenosti” (Vidović Bolt 2019, 349). Ova relativna ekvivalentnost može se manifestovati kroz različite oblike prilagođavanja frazema u ciljnom jeziku, pri čemu pojedine komponente mogu biti zamijenjene sinonimnim izrazima, može doći do promjene frazemske unutrašnje strukture ili do potpune reformulacije izraza. Na ovakva prilagođavanja utječu brojni faktori, uključujući leksičke, sintaktičke, semantičke i pragmatičke karakteristike jezika, kao i kulturološke specifičnosti koje oblikuju percepciju i upotrebu frazeoloških izraza.

Sljedeći primjeri ilustruju relativnu ekvivalentnost u prevodu:

(13) *A svaki od njih smatra da je neophodno potrebno da ga puste u varoš, i svaki uverava da je zdrav kao dren i da nema nikakve veze sa kolerom* (IA, 97)

→ *essere sano come un pesce* (BM, 144) → *essere sano come un pesce* (DB, 693)

Poredbeni frazem *biti zdrav kao dr(ij)en* posjeduje specifičnu kulturnu i lokalnu konotaciju te se često svrstava u domaće ili nacionalne frazeme²² nastale iz svakodnevnih razgovornih situacija. Duboko je ukorijenjen u balkanskoj kulturi, tradiciji i vjerovanjima, gdje drijen zauzima gotovo mitski status. Ova biljka, mediteranskog porijekla, raste u umjerenim klimatskim uslovima širom Evrope, uključujući Balkan, ali i veći dio Apeninskog poluostrva. Iako cijenjen od davnina²³, danas se drijen u italijanskim vrtovima obično koristi kao ukrasna biljka zbog atraktivnih plodova i dekorativnog lišća, dok su drenjine teško dostupne na italijanskom tržištu. Na Balkanu drijen ima mnogo širu primjenu – tradicionalno se upotrebljava u kulinarsvu, ali i u narodnoj medicini; smatra se simbolom izuzetne vitalnosti, fizičke snage i dugovječnosti, što je povezano sa karakteristikama same biljke.

Frazem *biti zdrav kao dr(ij)en* u Andrićevom romanu pojavljuje se u kontekstu putnika koji, suočeni s karantinskim mjerama uvedenim zbog kuge i kolere, nastoje uvjeriti stražare na mostu da ih puste u grad. Upotreba frazema ne služi isključivo kao potvrda fizičkog zdravlja i nepostojanja bolesti, već i kao retoričko sredstvo kojim putnici verbalno pregovaraju o svom prolazu, oslanjajući se na prepoznatljivu frazeološku konstrukciju kako bi dodatno uvjerali stražare da ne predstavljaju rizik.

Budući da simbolika frazema nije široko prepoznatljiva, teško ga je prevesti direktno na jezike koji nemaju kulturnu povezanost s ovom biljkom. U italijanskom jeziku **ekvivalentni frazem *essere sano come un pesce* (*biti zdrav kao riba*)²⁴** posjeduje širu konotaciju, jer riba, kao znak zdravlja i vitalnosti, ima univerzalno razumljivo značenje u mnogim kulturama. Ovaj frazem evocira sliku vitalnog, energičnog i zdravog organizma, omogućavajući njegovu prilagodljivost različitim kulturnim kontekstima, bez povezanosti s određenim geografskim područjem ili vrstom životinje. Iako nije toliko čest kao u italijanskom jeziku, frazem *biti zdrav kao riba* prisutan je i u bhs jeziku, čime se potvrđuje njegova fleksibilnost i prihvatljivost u različitim jezičkim i kulturnim okvirima (Ljubičić 2014).

Prevođenjem izvornog frazema *biti zdrav kao dr(ij)en* italijanskim ekvivalentom *essere sano come un pesce*, zadržava se osnovna ideja zdravlja, dok se simbolika biljke, specifične za lokalnu kulturu, zamjenjuje univerzalno razumljivim simbolom ribe. Ovdje dolazi do izražaja strategija **podomaćivanja** jer je odabran frazem koji je uobičajen i razumljiv italijanskoj publici. Na taj način se poruka prenosi prirodno i tečno u ciljni jezik, iako se gubi kulturološka specifičnost izvornog jezika. Oba frazema odražavaju univerzalnu ljudsku težnju da se koncept zdravlja izrazi kroz poređenje sa elementima

²² Nacionalni frazemi nastaju unutar specifičnog jezika i naroda i odražavaju njegove kulturne, etnološke i historijske posebnosti, uključujući običaje, mitove, shvaćanja, geografsku i historijsku povezanost te narodne filozofije i folklor. Često sadrže komponente koje jasno ukazuju na njihovo porijeklo, prenose se generacijama u nepromijenjenom obliku i nerijetko su nerazumljivi ili neprevodivi u druge jezike. U slučajevima doslovnog prevođenja preporučuje se dodatno objašnjenje koje pojašnjava značenje i pozadinu frazema kako bi se očuvala njegova semantička i kulturna vrijednost (Vidović Bolt 2019).

²³ Drenjine su u prošlosti bile važan prehrambeni izvor; Homer u svojim djelima spominje ove izdužene crvene plodove ističući kako su, od hrane za životinje, vremenom postali dio ljudske ishrane. Drijen je bio visoko cijenjen i zbog svog tvrdog i izdržljivog drveta, pa ga Vergilije u *Eneidi* spominje kao materijal od kojeg je izrađen čuveni trojanski konj.

²⁴ Ljubičić navodi i varijacije ovog frazema u italijanskom jeziku; naime, osim hiperonima *riba*, u upotrebi su i frazemi u kojima nazivi riba *sarag* (it. *sarago*) i *crvenperka* (it. *lasca*) čine sastavne komponente – *essere sano come un sarago* i *essere sano come una lasca* (Ljubičić 2014, 268).

prirode, bilo da su to životinje, plodovi, prirodne stvari ili pojave (Melvinger 1984), što reflektuje duboko ukorijenjenu povezanost čovjeka sa prirodnim svijetom.

(14) *da idemo noću, u **gluho doba**, i da obaramo i kvarimo* (IA, 28)
→ **cuore della notte** (BM, 42) → **cuore della notte** (DB, 601)

(15) *stoji ovako izdvojen, po **belom danu**, nasred mosta* (IA, 86)
→ *in **pieno giorno*** (BM, 128) → *in **pieno giorno*** (DB, 679)

U prethodno navedenim primjerima ((14) i (15)) vidljivo je da i Meriggi i Badnjević upotrebljavaju ustaljene frazeme u italijanskom jeziku koji su u skladu sa značenjem izvornih, ali se razlikuju u leksičkoj strukturi. Frazem *gluho doba* prevodi se kao *cuore della notte* (dosl. *srce noći*) – ovaj izbor odražava funkcionalnu ekvivalenciju, budući da oba izraza označavaju kasne noćne sate kada vlada potpuna tišina. Frazemu *bijel dan*, čija leksička struktura uključuje pridjev *bijel* (koji metaforički sugerise jarku svjetlost dana, što je karakteristična stilsko osobina u mnogim slavenskim jezicima), odgovara italijanski frazem *pieno giorno* (dosl. *pun dan*) koji ima istu denotativnu vrijednost, ali drugačiju metaforičku sliku (pridjev *pun* asocira na trenutak kada je dan na svom vrhuncu). Izbor italijanskih ekvivalenata *cuore della notte* i *pieno giorno* potvrđuje nužnost prilagođavanja frazema kulturnim i jezičkim specifičnostima ciljnog jezika, pri čemu se istovremeno izbjegavaju doslovne i potencijalno nejasne konstrukcije (poput *tempo sordo* ili *giorno bianco*, koje ne bi bile idiomatski prihvatljive u italijanskom jeziku).

U ovu grupu su uvršteni i frazemi koje su Meriggi i Badnjević preveli strukturno na potpuno različite načine pri čemu su ipak zadržali isto ili slično konotativno značenje izvornog teksta. Slijedi detaljnija analiza nekih od tih frazema.

(16) *Slušaj, **šuplja glava**, ti si vešt ovim krmkovićima, znaš njihov jezik i njihove marifetluke* (IA, 31)
→ **zucca vuota** (BM, 47) → **testa di rapa** (DB, 606)

Frazem *šuplja glava* u bosanskom jeziku često se upotrebljava u pejorativnom smislu kako bi označio osobu čije ponašanje ili izražavanje odražava nedostatak intelektualne dubine, sposobnosti rasuđivanja ili općeg znanja. Ovaj frazem se oslanja na metaforičko povezivanje fizičke praznine sa simboličkim odsustvom intelektualnog sadržaja, pri čemu šupljina u glavi postaje lingvistički izraz za mentalnu nesposobnost, površnost ili ograničenost u mišljenju. Njegova upotreba u jeziku podrazumijeva negativnu konotaciju i često služi kao sredstvo kritike, ironije ili omalovažavanja. U Andrićevom romanu, frazem *šuplja glava* koristi se kada Abidaga, kao izrazito autoritativna figura, grubo ponižava Plevljaka, označavajući ga nesposobnim i bezvrijednim. Ovaj izraz dodatno intenzivira tenziju među likovima, ističući hijerarhijski odnos moći u kojem Abidaga dominira prijetnjama i uvredama, dok Plevljak ostaje pod njegovom potpunom kontrolom, svjestan vlastite nemoći. Osim što se frazedom karakteriše pojedinac, on također služi i kao sredstvo verbalnog zastrašivanja te mehanizam očuvanja autoriteta u surovom i represivnom društvenom kontekstu.

Iako su u ciljnog jeziku odabrana dva različita frazema, oba prevodioca su uspjela sačuvati osnovno semantičko jezgro i konotativno značenje izvornog izraza *šuplja glava*. Meriggijev frazem *zucca vuota* (dosl. *prazna tikva*) crpi svoju metaforičku snagu iz ideje prazne tikve, koja u italijanskom jeziku

simbolizira intelektualnu ispraznost i ograničenost. S obzirom na to da se ovaj frazem često koristi u neformalnim kontekstima i ima uvredljiv ton, on se pokazuje kao adekvatan ekvivalent izvornog izraza u bosanskom jeziku.

S druge strane, Badnjević se odlučila za frazem *testa di rapa* (dosl. *glava repe*), koji također nosi snažnu pejorativnu konotaciju i nerijetko se koristi u kolokvijalnom jeziku. Metaforička osnova ovog izraza proizlazi iz tradicionalne percepcije repe kao povrća bez značajnih nutritivnih vrijednosti i prepoznatljivog ukusa, što se prenosi na predstavu o intelektualnoj ispraznosti i nesposobnosti pojedinca. Ovaj frazem, baš kao i Meriggijev, odražava ključne aspekte izvornog izraza – negativan predznak, metaforičku strukturu i upotrebu u kontekstima u kojima se naglašava nečija intelektualna inferiornost.

Upotreba frazema *zucca vuota* i *testa di rapa* pokazuje da su i Meriggi i Badnjević posegnuli za kulturno ukorijenjenim izrazima u ciljnom jeziku, čime su osigurali prirodnost i idiomatsku prihvatljivost prevoda. Ovi primjeri potvrđuju da je, korištenjem dva različita, ali funkcionalno ekvivalentna frazema, u prevodu moguće sačuvati semantičku i pragmatičku vrijednost izvornog izraza, ali i da uspješnost prevođenja frazema zavisi od sposobnosti prevodilaca da pronađu adekvatan frazem koji ne samo da prenosi značenje, već i odražava stilsku i kontekstualnu upotrebu izraza u ciljnom jeziku.

(17) *Pakao se napravio od njihove varoši, jedno **vrzino kolo** od nerazumljivih poslova, od dima, prašine, vike i meteža.* (IA, 24)

→ *una **tregenda*** (BM, 36) → *un **sabba*** (DB, 597)

Vrzino kolo je frazeološki izraz u bosanskom jeziku koji opisuje **složene, zbunjujuće ili neprekidne situacije** u kojima se pojedinac nalazi ili u kojima se nešto dešava. Izraz vuče korijene iz slavenske narodne tradicije i označava ples karakteriziran neprekidnim kružnim kretanjem. Ovaj ples simbolički prikazuje situacije u životu koje su zatvorene i ciklične, odnoseći se na okolnosti u kojima se osoba osjeća zarobljena ili u vrtlogu problema.

U Andrićevoj *Ćupriji* frazem **vrzino kolo** je upotrijebljen kako bi se dočarala **haotična i zbunjujuća situacija** koja prati izgradnju mosta na Drini – ne prepoznaje se smisao i završetak radova, čini se da je cijeli proces jedan veliki vrtlog ispunjen nerazumljivim poslovima, dimom, prašinom i metežom. Izraz je korišten kako bi se naglasila frustracija i osjećaj bespomoćnosti u suočavanju s neuređenim i neizvjesnim okolnostima koje izgradnja mosta donosi.

La tregenda i **il sabba**, termini koje su prevodioci upotrijebili u italijanskom jeziku, odnose se, prema nordijskim legendama, na natprirodne događaje, odnosno ritualna noćna okupljanja duhova, demona ili čarobnih bića, organizovana u zle svrhe. Iako na prvi pogled može izgledati da su ovi prevodi doveli do značajne promjene izvorne poruke (tim više što su umjesto frazeološkog izraza upotrijebljeni jednočlani ekvivalenti u obliku imenica), navedeni italijanski termini u literarnom kontekstu također služe za opisivanje strašnih i misterioznih događaja, a u **Rječniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika** za frazem **vrzino kolo** navedena su i sljedeća značenja: 1. začarano mjesto na kojem se u noći skupljaju vile, vještice, vampiri i sl., 2. igra koju ta natprirodna bića igraju.

Sva tri izraza imaju značenja ukorijenjena u praznovjerjima i mitološkim konceptima te sadrže elemente natprirodnog i misterioznog. U Andrićevom tekstu frazem *vrzino kolo* zadržava svoje uobičajeno, općepreputno značenje haotične, nerazumljive i zamršene situacije, koje predstavlja njegovu ključnu semantičku komponentu u bosanskom jeziku. Zbog toga, izbor prevodnih ekvivalenata koji primarno

ističu demonološki aspekt može dovesti do značajnog semantičkog pomaka u interpretaciji izvornog teksta.

Upravo u ovakvim primjerima frazemi aktiviraju dublje kulturne i mentalitetske slojeve pripovjednog svijeta, jer funkcioniraju kao prenosioci kolektivnih predstava i iskustava koji su specifični za lokalni kontekst Višegrada.

(18) *Da nije **kijamet-dan**, onaj sudnji čas o kome govore knjige* (IA, 323)
→ ***il kijametdan**, quel giorno del giudizio* (BM, 478) → ***il giorno del Giudizio**, quell'istante fatidico* (DB, 994)

Kijamet-dan, kao varijacija frazema *kijametski dan*, potječe iz religijskog konteksta, prvenstveno islamske tradicije, gdje označava Sudnji dan – trenutak konačnog suda, kraja svijeta i početka vječnog života prema religijskim učenjima. U savremenom bosanskom jeziku, ovaj frazem se prvenstveno upotrebljava u figurativnom smislu za označavanje izuzetno teških, haotičnih ili katastrofalnih događaja, bilo da je riječ o vremenskim neprilikama, društvenim krizama ili individualnim situacijama percipiranim kao stresne i nepovoljne. Upotreba orijentalizma *kijamet*, integralnog dijela ovog frazema (čije je značenje već inkorporirano u izvornom tekstu), dodatno pojačava njegovu ekspresivnost i emocionalnu obojenost, dok istovremeno nosi snažnu kulturnu, religijsku i historijsku dimenziju koja seže do osmanskog perioda i šireg islamskog utjecaja na bosanskom jezičkom prostoru.

Badnjević se u prevodu opredijelila za italijanski izraz *il giorno del Giudizio*, koji predstavlja ekvivalentnu sintagmu i direktno odgovara značenju Sudnjeg dana u bosanskom jeziku. Ova prevodna strategija oslanja se na princip podomaćivanja (*domestication*), jer omogućava da frazem bude prepoznatljiv i razumljiv čitaocima koji nemaju prethodna kulturna ili religijska znanja vezana za islamsku terminologiju. Budući da je izraz *giorno del Giudizio* već ustaljen u italijanskom jeziku i kao takav registrovan u relevantnim leksikografskim izvorima (Deanović i Jernej 1994, 2002), ovakvim prevodnim postupkom se postiže funkcionalna ekvivalentnost i omogućava prirodna integracija u ciljni tekst. Dodatno, fraza *l'istante fatidico* (*sudbonosni trenutak*), koju Badnjević koristi u istom kontekstu, doprinosi pojačavanju dramatičnosti i naglašava atmosferu prijetnje i neizbježnosti, što je suštinska karakteristika koncepta Sudnjeg dana.

Meriggi nudi znatno egzotičniji pristup, odlučujući se za transkripciju izvornog izraza *kijametdan*, čime unosi specifičnu kulturnu konotaciju i zadržava termin karakterističan za bosanski jezik i islamsku tradiciju. Ova strategija, koja se može klasifikovati kao postranživanje (*foreignization*²⁵), omogućava čitaocu susret sa autentičnim pojmom koji nije uobičajen u italijanskom jeziku, čime se postiže očuvanje kulturne specifičnosti izvornog teksta. Ipak, kako bi se osigurala razumljivost, Meriggi u nastavku teksta eksplicitno pojašnjava značenje sintagmom *giorno del giudizio*, omogućavajući ciljnom čitaocu da ga "dešifruje". Ovakav postupak ilustruje kombinaciju strategija – dok frazem ostaje netaknut i time potencijalno izaziva osjećaj egzotičnosti kod italijanskog čitaoca, njegovo dodatno pojašnjenje ekvivalentnom sintagmom smanjuje mogućnost nerazumijevanja i osigurava komunikativnu funkciju prevoda.

²⁵ *Foreignization* (postranživanje) je pojam koji je u teoriji prevođenja najpoznatiji zahvaljujući Lawrenceu Venutiju (2008), koji ovu strategiju definiše kao pristup prevođenju usmjeren na očuvanje jezičkih i kulturnih razlika između izvornog i ciljnog jezika. Ovaj pristup ne podređuje tekst normama i vrijednostima ciljnog jezičkog sistema, već nastoji prikazati specifičnosti izvornog teksta, čime se čitaocu jasno signalizira da djelo pripada drugoj jezičkoj, vremenskoj i kulturnoj sredini. Suprotna strategija, *domestication* (podomaćivanje), prilagođava tekst ciljnim jezičkim normama kako bi bio razumljiv čitaocu.

8. Neekvivalentni prevod frazema

Frazeološke jedinice koje nemaju ekvivalente u ciljnom jeziku predstavljaju poseban prevodilački izazov, budući da njihovo značenje i stilsku funkciju nije moguće prenijeti direktnim odgovarajućim izrazima. U takvim slučajevima, prevodioci se oslanjaju na različite strategije, uključujući doslovan prevod (kalk), prevođenje jednom riječju, neutralnu parafrazu, izostavljanje ili kompenzaciju, kao što navodi Vidović Bolt (2019). Jedna od takvih strategija je i komunikativno prevođenje, koje Veselica Majhut (2020) ističe kao način da prevodilac situacijski učinak frazema prenese putem izraza koji, iako nisu doslovni, ostaju funkcionalno i kontekstualno adekvatni u ciljnom jeziku.

8.1. Opisni prevod frazema

Jedna od ključnih strategija kojima se prevodioci služe u prevođenju bezekvivalentnih frazema jeste opisno prevođenje. Ova strategija često proizlazi iz potrebe za očuvanjem ekspresivnosti teksta i osiguravanjem razumljivosti metaforičkih slika u novom jezičkom kontekstu. Za razliku od prevodilačkih postupaka kojima se nastoji pronaći frazeološki ekvivalent slične strukture i značenja, opisni prevod podrazumijeva parafraziranje izvornog izraza s ciljem što preciznijeg prenošenja njegovog semantičkog sadržaja.

U nastavku rada analiziraju se odabrani primjeri opisnog prevođenja frazeoloških izraza, pri čemu se razmatraju njegove prednosti i ograničenja.

(19) Često se dešava kod nas ovde da djevojka koja je na velikom glasu ostane upravo zbog toga bez prosaca i "pousjedne" (IA, 102)

→ *una ragazza di cui molto si parla* (BM, 152) → *una ragazza ammirata da tutti* (DB, 700)

Jedan od primjera opisnog prevođenja je Andrićev frazem *djevojka na glas*, koji je varijacija frazema *biti na glas*, a koji u svom izvornom značenju obuhvata semantičku komponentu poznatosti, slave ili dobrog imena. Ovaj izraz u bosanskom jeziku posjeduje kulturno specifične konotacije koje se odnose na društvenu percepciju i ugled pojedinca, ali i na specifične društvene norme koje oblikuju stavove prema osobama koje su "na glas". U tom smislu, *djevojka na glas* u izvornom kontekstu izražava ideju da je žena prepoznatljiva i poznata u društvu, ali također nosi i određenu društvenu težinu koja može utjecati na njen status, a često i na privatni život.

Meriggi u svom prevodu koristi opisnu formulaciju *una ragazza di cui molto si parla* (*djevojka o kojoj se mnogo priča*), kojom prenosi osnovnu semantičku vrijednost izvornog izraza, ali s naglaskom na društvenu pažnju i govorkanja u vezi s tom osobom. Time se umjesto samog ugleda osobe veći naglasak stavlja na spekulacije i priče koje je prate, čime se dodatno ističe prisutnost tračeva u ciljnom društvenom okruženju.

Formulacijom *una ragazza ammirata da tutti* (*djevojka kojoj se svi dive*), Badnjević prenosi značenje izvornog izraza naglašavajući divljenja koje osoba izaziva, umjesto naglaska na priče koje je okružuju. Ovakav prevod mijenja semantički fokus frazema, preusmjeravajući pažnju s društvenih govorkanja na pozitivnu percepciju i priznanje koje proizlazi iz njenog društvenog statusa. Iako je ovakav aspekt prisutan i u izvornom kontekstu, tamo nije dominantan (dok je u prevodu dodatno naglašen), čime se djelimično mijenja konotativna vrijednost izraza.

(20a) *tražiš društvo za taj **ćoravi posao*** (IA, 114)

→ *una causa così sballata* (BM, 169) → *un affare così insensato* (DB, 716)

(20b) *Prođi se **ćorava posla!*** (IA, 187)

→ *Non fare sciocchezze!* (BM, 281) → *Basta con le sciocchezze!* (DB, 819)

Frazeološki izraz **ćorav posao** u bosanskom jeziku označava **beskoristan ili uzaludan poduhvat**, odnosno **radnju koja neće donijeti očekivane rezultate**. Frazem potječe od riječi **ćorav**, koja u narodnom govoru označava **slijepu ili slabovidnu osobu**, a metaforički se povezuje s nečim što nema pravu svrhu, perspektivu ili funkcionalnost. Ovaj izraz se upotrebljava u situacijama kada je određen zadatak ili projekat unaprijed osuđen na neuspjeh, kada postoji uvjerenje da je trud uložen bez ikakve koristi, ili kada se nešto percipira kao apsurdno i uzaludno.

U analiziranom korpusu, frazem **ćorav posao** pojavljuje se dva puta, pri čemu su oba prevodioca pribjegla opisnom prevođenju. Meriggi ovaj izraz prevodi imenskom sintagmom *una causa così sballata* (dosl. *jedan tako pogrešan slučaj*), dok Badnjević koristi formulaciju *un affare così insensato* (dosl. *jedan tako nerazuman posao*). Osim toga, zapovjedna rečenica *Prođi se ćorava posla!* u Meriggijevom prevodu postaje *Non fare sciocchezze!*, što bi u povratnom prevodu glasilo *Ne radi gluposti!*, dok kod Badnjević nailazimo na frazu *Basta con le sciocchezze!* (dosl. *Dosta s glupostima!*). Imajući u vidu da u italijanskom jeziku ne postoji direktan ekvivalent za ovaj frazem, jasno je da bi doslovan prevod (*lavoro cieco*) bio nerazumljiv ciljnim čitaocima. Opisni prevodi, koje su odabrali i Meriggi i Badnjević, omogućavaju prenošenje osnovnog značenja u ciljni jezik, ali uz gubitak jezičke sažetosti i stilističkog obilježja, pri čemu se neutralizuju metaforičke strukture izvornog izraza.

U okviru analiziranog korpusa identifikovano je 20 frazema koje je Meriggi prenio opisnim prevođenjem, dok ih je u prevodu koji je uradila Badnjević zabilježeno 27. Neki od primjera su:

(21) *iz **bela sveta*** → *da ogni dove* (BM) → *da ogni parte del mondo* (DB)

(22) ***nije bilo ni traga ni glasa*** → *sparito senza lasciar traccia* (BM) → *sparito nel nulla* (DB)

(23) *što me **na pravdi boga mučite*** → *perdete il vostro tempo a torturarmi* (BM) → *mi fate soffrire inutilmente* (DB)

(24) ***Trag mu se zameo!*** → *Scompare senza lasciar traccia!* (BM) → *Nessuno sa che fine abbia fatto!* (DB)

(25) *nastavlja se **bez kraja i konca*** → *prosegue senza mai finire* (BM) → *continua all'infinito* (DB)

(26) ***uzeo stvar u svoje ruke*** → *decise di occuparsi personalmente* (BM)

(27) ***šarali očima*** → *erano sfuggenti* (DB)

(28) ***nosimo ti i ja na duši*** → *siamo noi due a risponderne* (DB)

(29) ***zaustavi reč u grlu*** → *lasciarli senza fiato* (DB)

(30) ***mesto ga nije držalo*** → *non riusciva a fermarsi* (DB)

Jedna od glavnih prednosti opisnog prevoda ogleda se u njegovoj sposobnosti da očuva informativnu vrijednost i kontekstualno značenje frazema, omogućavajući ciljnom čitaocu razumijevanje suštine izraza uprkos odsustvu jezičke simetrije između izvornog i ciljnog teksta. Međutim, ovaj prevodilački postupak istovremeno nosi određene nedostatke, prije svega u pogledu gubitka idiomatske forme, ritmičke strukture i stilske obilježenosti izvornog izraza. Budući da frazemi često funkcionišu kao nosioci slojevitih konotativnih značenja, kulturnih specifičnosti i stilskih funkcija unutar teksta, njihovo

prevođenje opisnim putem može dovesti do djelimične neutralizacije ili redukcije tih semantičkih i pragmatičkih aspekata. Opisno prevođenje frazema upućuje na Newmarkov koncept neutralizacije (*neutralisation*), koji podrazumijeva upotrebu funkcionalnih i deskriptivnih ekvivalenata – deskriptivni ekvivalent prenosi značenje izraza putem opisnog objašnjenja, dok funkcionalni ekvivalent generalizuje izraz, čime se umanjuje njegov kulturološki karakter (što dovodi do “dekulturalizacije” kulturoloških riječi) (Newmark 1988, 83).

Iako se gubi element jezičke igre i konciznosti, karakterističan za frazeološke izraze, opisni prevod doprinosi jasnoći i prilagođavanju teksta ciljnoj publici, što je posebno važno u situacijama kada frazem ne bi bio razumljiv bez dodatnog objašnjenja. Stoga, izbor između frazeološkog ekvivalenta i opisnog prevoda zavisi od različitih faktora, uključujući kulturne razlike, ciljnu publiku, funkciju teksta i prevodilačku strategiju koja se primjenjuje u konkretnom kontekstu.

8.2. Kalk

U analizi prevodilačkih strategija korištenih pri prevođenju frazema iz Andrićevog djela na italijanski jezik, posebno mjesto zauzima kalk, kao postupak kojim se komponente frazeološkog izraza iz izvornog jezika doslovno prenose u ciljni jezik, pri čemu se nastoji očuvati njegova struktura i semantička slika. Ova strategija često rezultira prevodima koji mogu odstupati od ustaljenih izraza u ciljnom jeziku, čime se potencijalno narušava prirodnost i idiomatska vrijednost teksta.

U nastavku rada biće predstavljena analiza kalkiranih prevoda Andrićevih frazema na italijanski jezik, s posebnim osvrtom na njihovu stilističku i semantičku adekvatnost u okviru ciljnog jezika.

(31) *iznenade na spavanju i **pohvataju kao piliće*** (IA, 25)

→ *acchiappavano come pulcini* (BM, 37) → *afferravano come polli* (DB, 597)

Frazem *pohvatati kao piliće* u Andrićevom tekstu ima snažnu figurativnu vrijednost kojom se opisuje brz, iznenađen i neorganizovan način na koji su Turci, konkretno sejmeni, hvatali seljake radi njihovog prisilnog angažovanja na izgradnji mosta. Slika evocira bezopasnost i bespomoćnost žrtava koje su, poput pilića, iznenada zgrabljene, bez mogućnosti otpora. Frazem u ovom kontekstu pojačava osjećaj nasilja, iznenađenja i nemoći onih koji su bili zarobljeni, a čitav proces hvatanja pokazuje se kao lak, brz i neizbježan. U italijanskim prevodima sačuvana je osnovna ideja iznenađenog odvođenja i vizuelni efekat frazema, ali može biti potrebno dodatno objašnjenje kako bi se zadržala njena specifična figurativnost u ciljnom jeziku. Zbog toga postoji mogućnost djelimičnog gubitka značenja ukoliko čitalac nije upoznat sa metaforičkom upotrebom slike pilića u ovom kontekstu. U italijanskom jeziku ne postoji ekvivalentni frazem sa istim leksičkim sastavnicama, što može utjecati na percepciju i interpretaciju prevoda.

(32) *za tebe ja nađem **od 'tica mlijeko*** (IA, 148)

→ *dagli uccellini il latte* (BM, 122) → *qualcosa di eccezionale* (DB, 812)

Frazemom *od 'tica mlijeko* u bosanskom jeziku označava se nešto izuzetno rijetko, gotovo nedostižno ili nemoguće za pronaći. Upotrebljava se kako bi se naglasila izuzetna briga i nastojanje da se nekome pruži apsolutno sve, pa čak i ono što u stvarnosti nije dostupno. U kontekstu Andrićevog romana, Lotika ovim izrazom nastoji umiriti pijanog gosta, ističući svoju spremnost da ispuni svaku njegovu želju, simbolično aludirajući na nešto što zapravo ne postoji – mlijeko od ptica.

Doslovnim prevodom *dagli uccellini il latte*, Meriggi nastoji očuvati osnovnu slikovitost izvornog frazema, zadržavajući referencu na *ptičice (uccellini)* i *mlijeko (latte)*. Međutim, njegova formulacija odstupa od ustaljene frazeologije u italijanskom jeziku, što može dovesti do percepcije izraza kao neuobičajenog ili nejasnog za italijanskog čitaoca. Badnjević koristi neutralniji izraz *qualcosa di eccezionale (nešto posebno)*, koji prenosi suštinu značenja frazema, ali u potpunosti eliminiše njegovu metaforičku komponentu. Važno je napomenuti da u italijanskom jeziku postoji frazem *essere come il latte di gallina* (dosl. *biti kao kokošije mljek*o), koji ima istu konotaciju kao bosanski frazem – označava nešto izuzetno rijetko i dragocjeno. Ovaj izraz potječe još iz vremena starogrčkog komediografa Aristofana, koji ga je upotrebljavao kako bi označio nešto veoma poželjno i teško dostižno. Također, u upotrebi je bio i ornitonim *latte di pavone* (dosl. *paunovo mljek*o), istog značenja. S obzirom na postojanje ovih izraza u italijanskom jeziku, postavlja se pitanje zašto nijedan od prevodilaca nije posegnuo za njima kao potencijalnim ekvivalentima, čime bi se zadržale i figurativnost i prepoznatljivost frazema u ciljnom jeziku.

(33) *olakša težinu događaja koji se iza brda valjaju* (IA, 93)
→ *rotolar già oltre i monti* (BM, 138) → *si svolgevano dietro le montagne* (DB, 688)

Primjer ove strategije je i frazem *nešto se iza brda valja*, koji označava nagovještaj nekog skrivenog ili nadolazećeg događaja, često sa implicitnim konotacijama neizvjesnosti, prijetnje ili značajnih promjena. Meriggi u prevodu koristi konstrukciju *rotolare oltre i monti* (dosl. *kotrljati se preko planina*), čime zadržava vizuelni aspekt kretanja, ali ne nužno i složenu metaforičku dimenziju izvornog izraza. I Badnjević gubi figurativni intenzitet i dinamičnost prevodeći isti frazem opisno – *svolgersi dietro le montagne* (dosl. *odvijati se iza planina*). Kod ovakvih prevoda postoji rizik da italijanski čitaoci neće intuitivno prepoznati metaforičku konotaciju frazema, čime se gubi značenjska slojevitost i implicitna sugestivnost izvornog izraza, što ukazuje na ograničenost kalkiranja kao prevodilačke strategije.

8.3. Izostavljanje

Neophodno je istaknuti da je od 81 analiziranog frazema Badnjević u potpunosti izostavila 3 frazema sa somatskom komponentom – *na svoju ruku*, *razdriješiti jezik*, *preturati po glavi*. Ovakav postupak upućuje na svjesnu odluku prevoditeljice da iz ciljnog teksta eliminiše određene frazeološke jedinice, iako za to nije bilo nužne potrebe, imajući u vidu da su isti frazemi u Meriggijevom prevodu adekvatno interpretirani. Naime, prva dva frazema prenio je potpunim ekvivalentima u italijanski jezik (*per conto proprio*, *sciogliere la lingua*), dok je značenje trećeg frazema zadržao putem opisnog prevoda (*rimuginare continuamente la medesima idea*).

9. Zaključak

Analiza frazeoloških izraza u romanu *Na Drini ćuprija* Ive Andrića i njihovih ekvivalenata u italijanskim prevodima Brune Meriggija (1960) i Dunje Badnjević (2001) omogućila je uvid u složenost i izazove prenošenja frazeologije iz bosanskog u italijanski jezik. Rezultati istraživanja pokazali su da su prevodioci primijenili različite strategije prilikom prevođenja frazema, uključujući potpunu i relativnu ekvivalenciju, opisno prevođenje, kalkiranje i izostavljanje. Potpuna ekvivalencija, kao najpoželjniji

oblik prevoda iz perspektive prevodilačke vjernosti, prisutna je u oba prevoda i ukazuje na postojanje univerzalnih frazeoloških obrazaca koji omogućavaju direktnu transpoziciju izraza iz jednog jezika u drugi, bez gubitka značenja ili stilističke vrijednosti (npr. *izgubiti glavu – perdere la testa, pustiti korijene – mettere radici*). Međutim, njihova upotreba je ograničena, što ukazuje na kulturološku specifičnost bosanske frazeologije i potrebu za prilagođavanjem u prevodu.

U situacijama kada potpuni ekvivalent nije postojao u italijanskom jeziku, prevodioci su se opredjeljivali za relativnu ekvivalenciju, čime je postignuta bolja razumljivost teksta (npr. *biti zdrav kao drijen – essere sano come un pesce*), ali uz određena semantička ili stilistička odstupanja. Opisni prevodi, znatno učestaliji u prevodu Dunje Badnjević (npr. *Trag mu se zameo! – Nessuno sa che fine abbia fatto*), ukazuju na nastojanje da se značenje frazema prenese detaljnijim objašnjenjem, pri čemu dolazi do neutralizacije figurativnosti i smanjenja idiomatske izražajnosti.

Kalkiranje, s druge strane, održava leksičku i sintaksičku strukturu izvornog frazema, ali istovremeno rezultira neidiomatskim konstrukcijama u ciljnom jeziku, što potvrđuje potrebu za dodatnim prilagođavanjem kako bi se izbjegla neprirodnost. Ovaj problem je posebno uočen kod frazema *pohvatati kao piliće – acchiappare come pulcini (BM) / afferrare come polli (DB)*, gdje su kalkirani prevodi sačuvali vizuelnu sliku, ali nisu u potpunosti prenijeli konotacije izvornog izraza. Slično tome, frazem *od 'tica mlijeko – dagli uccellini il latte (BM)* kalkiran je na način koji odstupa od italijanske frazeologije, iako u italijanskom jeziku postoji relativno ekvivalentan izraz (*latte di gallina*), koji nije iskorišten.

Izostavljanje frazema primarno je zabilježeno u prevodu Dunje Badnjević, što je rezultiralo gubitkom specifične stilizacije i ritma izvornog teksta. Suprotno tome, Meriggijev prevod odlikuje veća dosljednost u prenosu frazeoloških izraza, što u mnogim slučajevima omogućava viši stepen vjernosti izvorniku. Uporedna analiza dva prevoda ukazuje na razlike u prevodilačkim pristupima: Meriggi se u većoj mjeri oslanja na strategije postranjivanja, nastojeći sačuvati kulturnu specifičnost izvornog teksta, dok Badnjević primjenjuje strategije podomaćivanja, prilagođavajući tekst savremenoj italijanskoj publici. Meriggijev prevod karakteriše češća upotreba potpuno ekvivalentnih frazema, kalkiranih izraza i transkripcije, dok Badnjević, kroz opisno prevođenje i funkcionalne ekvivalente, nastoji tekst učiniti pristupačnijim i razumljivijim italijanskim čitaocima.

Posebnu važnost ima prevodilački rad Brune Meriggija, koji je Andrićev roman prevodio u uslovima ograničenih tehničkih i digitalnih resursa, oslanjajući se isključivo na vlastito znanje i iskustvo. Njegov prevod očuvao je semantičku strukturu izvornika, omogućavajući italijanskim čitaocima autentičniji doživljaj Andrićevog jezika. S druge strane, prevod Dunje Badnjević ne zamjenjuje, već nadopunjuje Meriggijev rad, nudeći savremenoj publici novo tumačenje romana kroz deskriptivne strategije. Nastao u postjugoslovenskom kontekstu, njen prevod reflektuje ne samo individualno tumačenje Andrićevog djela, već i šire društveno-političke i kulturne promjene koje su mogle utjecati na njen prevodilački pristup.

Zaključno, oba prevoda Andrićevog romana predstavljaju značajan doprinos prenošenju njegovog književnog nasljeđa u italijanski jezik. Razlike između ovih verzija ne predstavljaju nedostatke, već reflektuju raznovrsne prevodilačke strategije i vremenske kontekste u kojima su nastali. Ovo istraživanje potvrđuje da prevođenje frazema nadilazi lingvistički okvir, predstavljajući složen kulturološki i pragmatički izazov koji zahtijeva temeljito poznavanje oba jezička sistema. Analiza pokazuje da varijacije u prevodima ne samo da omogućavaju različite interpretativne pristupe tekstu, već i obogaćuju njegovu recepciju u italijanskoj književnoj i prevodilačkoj tradiciji.

Literatura

- Andrić, Ivo. 1945. *Na Drini ćuprija*. Beograd: Prosveta.
- Andrić, Ivo. 1960. *Il ponte sulla Drina* (preveo Bruno Meriggi). Milano: Mondadori.
- Andrić, Ivo. 2001. *Il ponte sulla Drina* (prevela Dunja Badnjević). Milano: Mondadori.
- Anić, Vladimir. 2004. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Avirović, Ljiljana. 2003. "Il ponte di Andrić collega uomini e cose: Sulla traduzione di Ivo Andrić in Italia." *Comunicare Letterature e Lingue* 3: 376–388.
- Bradaš, Marija. 2022. "Dalla periferia al centro. Le prime traduzioni italiane di Ivo Andrić." *Diacritici in copertina. Le letterature dell'Europa centro- e sud-orientale tra strategie editoriali e traduzione*: 307–320.
- Conti, Andrea. 2015. *I 200 Proverbi e Modi di dire italiani più usati*. L'italiano in tasca, edizione digitale.
- Ćoralić, Zrinka, i Mersina Šehić. 2013. "Frazzeologija u djelu Ive Andrića /Travnička hronika." *Andrićeve ćuprija = Andrićs Brücke* 6: 979–993.
- Ćoralić, Zrinka, i Senija Midžić. 2012. *Bosanski frazeološki rječnik*. Bihać: Univerzitetska knjiga.
- Deanović, Mirko, i Josip Jernej. 1994. *Hrvatsko-talijanski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Deanović, Mirko, i Josip Jernej. 2002. *Talijansko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gislon, Mary, i Rosetta Palazzi. 2004. *Paese che vai... detto che trovi! Frasi idiomatiche in cinque lingue*. Milano: Zelig Editore.
- Hodžić-Čavkić, Azra. 2020. "Frazzeografija u bosnistici XXI stoljeća." *Društvene i humanističke studije: časopis Filozofskog fakulteta u Tuzli* 4 (13): 55–76.
- Jahić, Dževad. 1999. *Školski rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Jahić, Dževad. 2010. *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Bošnjačka asocijacija.
- Kasumović, Ahmet, i Marijana Nikolić. 2018. *Rječnik frazema bosanskoga jezika*. Tuzla: Institut za humanu rehabilitaciju.
- Kerla, Nerma. 2023. "O prevođenju nekih kulturno specifičnih elemenata orijentalnog porijekla u italijanskim prevodima Andrićevog romana *Na Drini ćuprija*." *Društvene i humanističke studije: časopis Filozofskog fakulteta u Tuzli* 3 (24): 173–192.
- Klaić, Bratoljub. 2007. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Klajn, Ivan. 2011. *Italijansko-srpski rečnik*. Banja Luka: Edicija.
- Lazarević, Radmila. 2009. "Prevođenje frazeologije - problem i izazov." *Jezici i kulture u kontaktu - Zbornik radova*: 302–308.
- Ljubičić, Maslina. 2014. "Leksem *riba* u frazeologiji hrvatskoga i drugih europskih jezika." *Životinje u frazeološkom ruhu*: 263–281.
- Lukić, Zlatko. 2006. *Bosanska sehara: poslovice, izreke i fraze Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Melvinger, Jasna. 1984. "Poredbeni frazem." *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 31 5: 129–135.
- Menac, Antica, i Zorica Vučetić. 1995. *Hrvatsko-talijanski frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta.
- Menac, Antica. 1994. "Frazzeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika." *Filologija* 22-23: 161–168.
- Menac, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: Knjigra.
- Moderc, Saša i Tijana N. Kukić. 2018. "Prezent u romanu *Na Drini ćuprija* i njegova prevodivost na italijanski jezik." *Srpski jezik XXIII*: 391–407.
- Newmark, Peter. 1988. *A Textbook of Translation*. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.
- Nida, Eugene Albert. 1964. *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Otašević, Đorđe. 2012. *Frazeološki rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Prometej.
- Petar, Skok. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Pittàno, Giuseppe. 1992. *Frases fatte capo ha*. Bologna: Zanichelli.
- Pittàno, Giuseppe. 2009. *Dizionario dei modi di dire*. Bologna: Zanichelli.
- Popara, Rizo. 2019. *Frazeološki rječnik bosanskoga jezika*. Cazin: Grafis. *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. 1959–. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Reiss, Katharina, i Hans Josef Vermeer. 2014. *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

- Scotti, Giacomo. 2020/2021. "Quel segreto amore - I molteplici legami con la cultura italiana dello scrittore bosniaco Ivo Andrić premio Nobel per la letteratura nel '61." *Il Territorio* 20/21: 100–104.
- Šiljak-Jesenković, Amina. 2020. *Nad turskim i bosanskim frazionom: semantički, sintaktički, lingvostilistički aspekt*. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Skok, Zdravka. 2022. "Semantička analiza frazema u Marulićevoj *Juditi*." *Marko Marulić Judita (1501. - 1521. - 2021.)*, *Zbornik radova u povodu 500. obljetnice od prvotiska Judite*:1501. 89–108.
- Stojanović, Ana M. 2020. "Significati *intraducibili* nella traduzione del romanzo storico *Il ponte sulla Drina* di Ivo Andrić." *Reči, Časopis za jezik, književnost i kulturu* XII 13: 9–28.
- Tanović, Ilijaš. 2000. *Frazeologija bosanskoga jezika*. Zenica: Dom Štampe.
- Turk, Marija, i Maja Opašić. 2008. "Supostavna raščlamba frazema." *Fluminensia* 20 1: 19–31.
- Vaglio, Luca. 2023. "La ricezione di Ivo Andrić in Italia (1991-2021). Bilanci e prospettive." *Studi Slavistici. Rivista dell'Associazione Italiana degli Slavisti* XX 1: 173–185.
- Venuti, Lawrence. 2008. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.
- Veselica Majhut, Snježana. 2020. *Krčma, gostionica, pub – Dijakronijska studija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Vidović Bolt, Ivana. 2019. "Frazemi - prevoditeljski kamen spoticanja." *Frazeologija, učenje i poučavanje, Zbornik radova s Međunarodne znanstvene konferencije "Slavofraz"*. 345–360.
- Wonisch, Arno. 2013. "Šta je neprevodivo u romanu *Na Drini ćuprija*? Njemački i slovenački leksički aspekti." *Andrićeva ćuprija = Andrićs Brücke* 6: 947–959.
- Zingarelli, Nicola. 2008. *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

Analysis of Phraseological Units in Ivo Andrić's Novel *The Bridge on the Drina* and Their Translation Equivalents in Italian: Cultural and Linguistic Aspects

Abstract: This paper examines the phraseological units in Ivo Andrić's novel *The Bridge on the Drina* and their equivalents in two Italian translations (*Il ponte sulla Drina*), produced by Bruno Meriggi in 1960 and Dunja Badnjević in 2001. Phraseological units, as stable linguistic constructions with specific meanings, constitute an essential part of communication and play a crucial role in understanding the culture and historical background of a language. They are inherently tied to the specificities of the society in which they emerge. Since they offer an authentic representation of a community's mentality, emotions, and way of life, the translation of phraseological units does not always result in an adequate transfer of their meaning and connotative values. By analyzing Andrić's text, this study aims to identify phraseological units and their function in conveying the complex cultural and linguistic landscape that permeates the novel and to compare them with their Italian equivalents, exploring the similarities and differences between languages that stem from distinct traditions and customs. The research seeks to determine the extent to which the translators have adapted the text to the specificities of the target language and culture while preserving the authenticity and literary quality of the original work.

Keywords: translation, phraseological units, equivalence, Bosnian language, Italian language

Biografija autorke

Nerma Kerla rođena je u Sarajevu, gdje je završila master studij na studijskoj grupi Francuski jezik i književnost i Italijanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Doktorski studij iz lingvistike završila je 2023. godine na istom fakultetu, odbranivši disertaciju pod naslovom *Lingvistički i kulturološki aspekti italijanskog prevoda romana "Derviš i smrt" Meše Selimovića*. Trenutno je zaposlena kao docentica na Odsjeku za romanistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, na Katedri za italijanski jezik i književnost, gdje je angažovana na nastavnim predmetima iz oblasti italijanskog jezika i prevođenja. Njeni istraživački interesi obuhvataju frazeologiju, kontrastivnu lingvistiku, traduktologiju i kulturološke aspekte jezika, s posebnim naglaskom na odnose između bosanskog i italijanskog jezičkog sistema. Objavila je više stručnih i naučnih radova iz oblasti frazeologije, lingvistike i prevođenja te učestvovala na domaćim i međunarodnim konferencijama posvećenim savremenim lingvističkim i filološkim temama.